

LINDUDE PESITSEMISEST KASARI LUHAS

Eve Mägi

Matsalu Looduskaitseala, Lihula, EE-3190

Kvantitatiivseid andmeid Kasari luha haudelinnustiku kohta on olemas neljast perioodist:

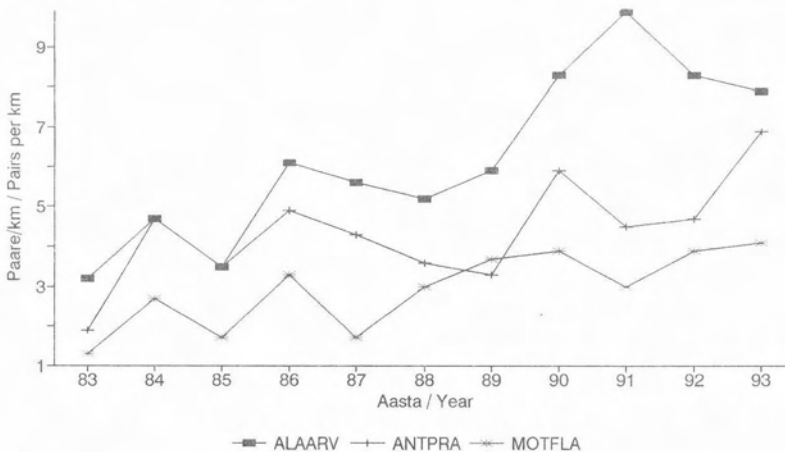
- 1930. aastate keskpaigast** teadmata suurusega alalt Kasari luha ja delta kohta tehtud tähelepanekud lindude arvukuse kohta (Sits, 1937);
- 1957-1960. a.** Sven Onno korraldatud loendustel kohatud lindude alusel on tehtud otsustusi lindude üldarvukuse kohta kogu luhas (Onno, 1963);
- 1977-1980. a.** uurisid väga põhjalikult kaardistusmeetodil lindude arvukust luhas Tartu ornitoloogid, kelle tööst on eelneva ja järgnevaaga enam seostatavad Vilju Lillelehe ja Olav Renno loendused Neidsaare ja Raana luhas 201,2 ha (Kuresoo jt., 1985);
- 1983-1993. a.** autori marsruutloenduse tulemused luha neljast erinevast kohast (enamasti 207 ha); suurkoovitaja, kiivitaja, mustsaba-vigle, punajalg-tilder ja rukkirääk on loendatud poole suuremalt alalt (414 ha). Üksikasjalik ülevaade tulemustest on avaldatud (Mägi, 1993).

Käesolevas artiklis peatuksin kõigepealt lühidalt alates 1983. aastast toimuva luhalinnustiku seire tulemustel, siis püüaksin jälgida linnustiku struktuuri muutusi viimase 36 aasta jooksul ning kõige lõpuks pisutki seostada kõigi nelja loendusperioodi tulemusi.

Luhalinnustiku seire aastatel 1983-1993

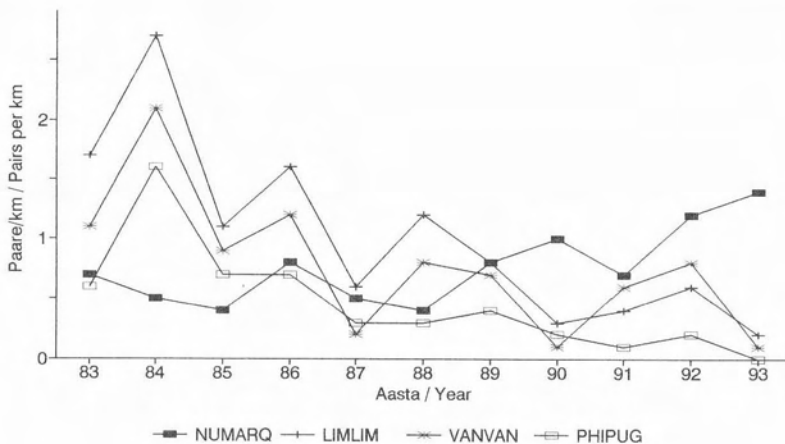
Marsruutloendusi on tehtud igal aastal kaks korda, vaid 1987. aastal tuli väga hilise kevade tõttu leppida ühe loenduskorraga. Loendatud on mai teisel poolel, valdavalt pärast 20. maid, ning juuni esimesel poolel, vähemalt kaks nädalat pärast esimest loendust. Marsruudi üldpikkuseks on 20,7 km, loendusriba laiuseks 2*50 meetrit, suure tegevusraadiusega kurvitsaliste puhul 2*100 meetrit, rukkiräägul on fikseeritud kõik häälitsevad linnud.

Üheteistkümne aastaga on luhalinnustikus toimunud üsna suured muutused. Kõige silmatorkavamaks nende seast on avamaa-värvuliste arvukuse kiire tõus: põldlöökesi ja lambahänilasi on vaatlusperioodi lõpul pesitsemas umbes kaks korda ning sookiure poolteist korda rohkem kui vaatlusperioodi algul (joon. 1). Kurvitsalistest tunneb ennast luhas hästi viimasel kümnel aastal veel ainult suurkoovitaja. Enam-vähem ühe skeemi järgi on langenud mustsaba-vingle, kiivitaja ja tutka arvukus (joon. 2) - nende arvukus on küll aastati kõikunud, kuid pikas reas on langus olnud pidev. Tikutaja ja punajalg-tildri arvukus on muutunud teise skeemi järgi. Nende arvukus vaatlusperioodi algul tõusis, püsis 3-4 aastat kõrgena ning hakkas siis kiiresti langema (joon. 3). Samasse skeemi mahub ilmselt ka balti risla, kuigi tema väikese arvukuse tõttu on raske järeldusi teha. Rukkiräägu arvukus on olnud kõikuv. Puistuvärvulistest on luhas kõige arvukamad kõrkja-roolind ja rootsiitsitaja, kes pole põõsastuga jäigalt seotud, vaid on alati pesitsenud ka kõrgrohustus. Viimasel ajal on luhas palju ka salulehelinde ja karmiinleevikesi (joon. 4), kes on seal levima hakanud seoses üha laiema võsastumisega.

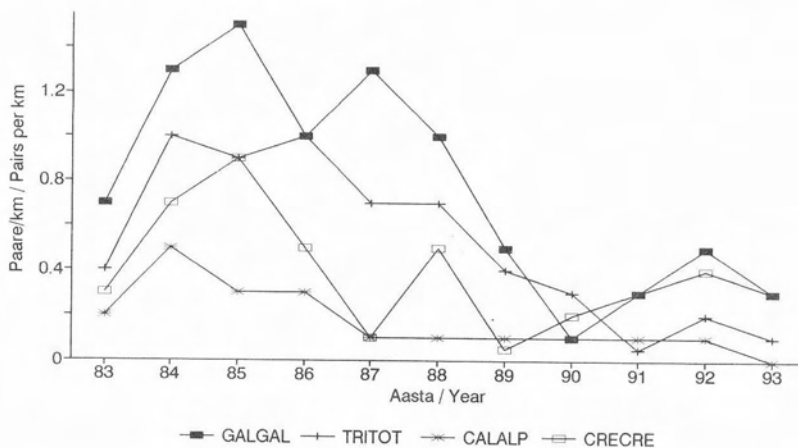
Joon. 1. Põldlöökesi, sookiuru ja lambahänilase arvukus luhas aastatel 1983—1993.

Fig. 1. Number of Skylark, Meadow Pipit and Yellow Wagtail in the alluvial meadows in 1983—1993.

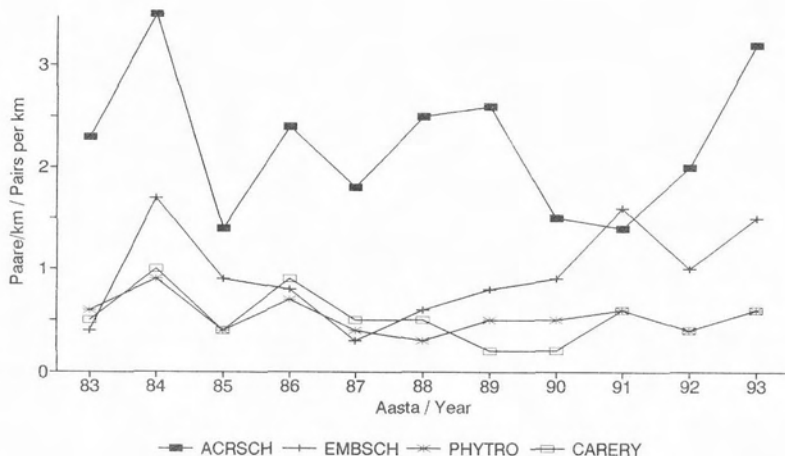
Joon. 2. Suurkoovitaja, mustsaba-vigle, kiivitaja ja tutka arvukus luhas aastatel 1983—1993.

Fig. 2. Number of Curlew, Black-tailed Godwit, Lapwing and Ruff in the alluvial meadows in 1983—1993.

Joon. 3. Tikutaja, punajalg-tildri, alpirisla ja rukkiräägu arvukus luhas aastatel 1983—1993.

Fig. 3. Number of Snipe, Redshank, Dunlin and Corncrake in the alluvial meadows in 1983—1993.

Joon. 4. Kõrkja-roolinnu, rootsiitsitaja, salu-lehelinnu ja karmiinleevikese arvukus luhas aastatel 1983—1993.

Fig. 4. Number of Sedge Warbler, Reed Bunting, Willow Warbler and Scarlet Rosefinch in the alluvial meadows in 1983—1993.

Otsides põhjusi linnustikus toimunud muutustele näeme, et avamaa värvuliste arvukuse suur tõus sai alguse kuivade suvedega kaheksakümnendate aastate lõpus; suurele osale kurvitsalistest on kuivus aga halvasti mõjunud — kadus ju sellega nende toidubaas. Paljud neist vahetasid pesitsusala jõgedele ja sonnidele lähemale, kadudes seega küll marsruudilt, mitte aga luhast. 1987. aasta alguse külm võis samuti talvituslaladel nende hulgas suuri kaotusi põhjustada. Vähemalt 1962. aasta karm talv vähendas meie saartel pesitsevate kurvitsaliste arvu oluliselt (Kastepõld jt., 1991). Neidsaare mäe ümbruses, mille kohta oli võimalik kasutada S. Onno loenduste originaalprotokolle, on suurimad muutused haulelinnustikus viimase 35 aasta jooksul toimunud pärast 1987. aastat (Mägi, 1993). Kahjuks puuduvad meil loendused 1960. aastate keskpaigast, mistõttu me ei tea, kas luhas toimus siis kurvitsaliste arvukuse järsk langus. Järgmisteks loendusteks 1970. aastate lõpus võis nende arvukus olla taastunud.

Luhalinnustiku struktuuri muutused 1957-1993

Luhalinnustikus on eristatavad kolm gruppi:

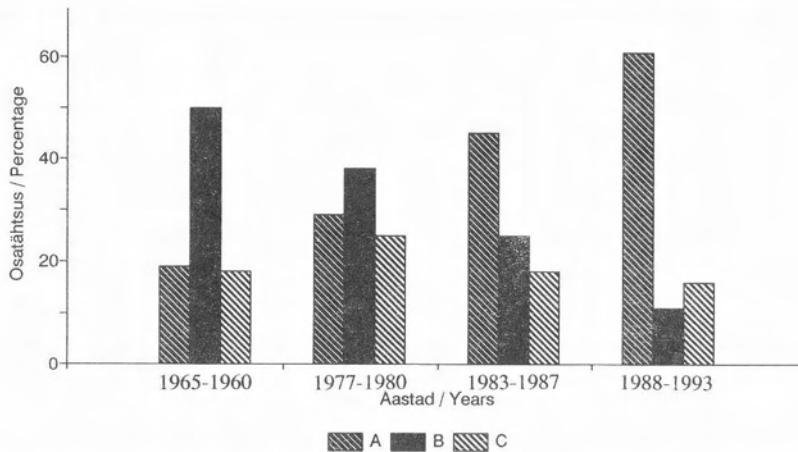
- kurvitsalised koos haneliste ja kurelistega kui luha karakterliigid;
- avamaa-värvulised;
- dendrofiilsed e. puistuvärvulised.

Nende gruppide omavahelisi suhteid luhas on võimalik võrrelda erineva metoodikaga tehtud uuringute puhul. Sedagi suure reservatsiooniga, sest suurema peidulisusega lindudest jääb lihtsa marsruutloenduse ajal palju kuulmata-nägemata. S. Onno (1963) tehtud katses olid kõige madalama kohtamisprotsendiga liikideks avamaal pesitsejatest tikutaja (10%), sookiur (25%), tutkas ja lambahänilane (30%), kõigi ülejäänud luhas pesitsevate lindude kohtamus jäi ühekordsel loendusel kahe loendaja puhul 30 ja 45% vahele. Kuivõrd raskesti loendatavaid liike on kõigis vaadeldud gruppides, võib nende omavaheline suhe kajastada tegelikkust siiski küllalt hästi.

Struktuurimuutuste jälgimisel on arvestatud, et viimased loendused on haaranud vaid Rõude jõest lõunasse jäävat luhaala, seetõttu on valitud välja 1957-1960. aastate loendustest andmed Neidsaare ja Kloostri luha kohta; 1977-1980. a. Neidsaare luha 87-hektarilise loendulapi andmed; marsruutloenduse andmed aastatest 1983-1993, mis jagati kahte ossa, arvestades linnustikus toimunud suuri muutusi 1980. aastate teisel poolel. Kolmekümne kuue aasta jooksul on luhas pidevalt langenud kurvitsaliste, haneliste ja kureliste osatähtsus ning suurenenud avamaa-värvuliste osakaal (joon. 5).

Kasari luha linnustik 1931-1993

Erik Kumari uuris luha linnustikku 1928-1936. a. (Sits, 1937), põhiline osa kvantitatiivsetest hinnangutest pärineb siiski 1930. aastatest. Tekib tunne, et ta püüdis hinnata lindude arvukust põhiliselt aastate jooksul kujunenud mulje põhjal, millest annavad tunnistust mitme liigi kohta antud hinnangud "vähearvuliselt", "tuhandeid", "enne süvendamist üliarvukalt" jne.; hästi loendatavate liikide kohta on ka täpsemaid loendusi. Kahjuks ei oska ma arvata, kui suure ala kohta need hinnangud käivad, sest raamatus on kirjas vaid "luht ja delta". Osade liikide kohta on antud vaid summaarne arvukus Matsalu lahe ümbruses (sealhulgas luhas), neid arvukusandmeid pole siin arvestatud. Sven Onno (1963) arvukusandmed on antud 1630 ha luhapinna kohta. Tartu ornitoloogide loenduste puhul on võrdluseks võetud Raana ja Neidsaare mäe aluste lageluhtade (183,5 ha) ning Raana ja Rõude luhapajustike (17,7 ha) linnustik kokku 201,2 hektarilt (Kuresoo jt.,

Joon. 5. Lualinnustiku struktuur erinevatel uurimisperiodidel (A - puistuvärvulised, B - kurvitsalised, C - avamaavärvulised).

Fig. 1. Structure of the bird community in the alluvial meadow (A - dendrophilous passerines, B - waders, C - open landscape passerines).

1985). Viimasena on toodud tabelis 1 autori enda marsruutloendustel saadud lindude arvukus 207 (414) hektaril lual Kasari-Rõude jõest lõunas.

Vaadeldes neid väga erineval teel saadud ning väga erinevat osa luhast käsitlevaid andmeid (tabel 1), võime täie kindlusega üksnes väita, et põldlõokese, sookiuru ja lambahänilase arvukus on viimase kuuekümnega aastaga luhas pidevalt kasvanud. Sealjuures on põldlõokese arvukuse kasv olnud hilisem kui teistel liikidel ning saavutanud tõelise hoo alles viimasel aastakümnel. Kurvitsaliste arvukuse muutuste kohta on raske midagi arvata. Võrreldes omavahel kahte esimest loenduskorda, tundub vähemalt suurkoovitaja ja tutka arvukus olevat tõusnud. Tutka arvukus on päris viimastel aastatel jäänud väga madalaks - 1993. aastal ei kohanud autor oma marsruutidel enam ühtki pesitsevat paari. Suurkoovitaja on praegu enam koondunud pesitsema Raana ja Kelu alusesse luhta, sellest ilmselt ka tema väike pesitsejate arv 1977-1980. a. loendustel Neidsaare luhas. Väga hea tundub algusloendustega võrreldes olevat punajalg-tildri seis, ka mustsaba-vigle arvukus on arvestatavalt kõrge. Suuresti on asunud luhta kõrkja-roolind, kes eriti võsastunud aladel on ainuvalitsevaks liigiks. Seoses luha võsastumisega on luhta asunud pesitsema salu-lehelind ja karmiinleevike, kelle arvukus on praegu juba üsna kõrge.

Tabel 1. Lindude arvukus luhas viimase 60 aasta jooksul.
Table 1. Number of birds in the alluvial meadows during the last 60 years.

Ala	Kasari luht ja delta	Kasari luht	Neidsaare-Raana	Kasari sild-Neidsaare
Autor	Sits, 1937	Onno, 1963	Kuresoo jt, 1985	Mägi, 1993
Pindala ja aasta	?? ha 1931-36	1630 ha 1957-60	201,2 ha 1977-80	207 ha (414 ha)* 1983-93
CRECRE		112	3	(8)*
VANVAN		110	22	(17)*
CALALP	~ 15	6	4	4
PHIPUG	50	215	40	10
GALGAL		103	45	17
LIMLIM	~ 100	70	18	(21)*
NUMARQ	45	72	3	(17)*
TRITOT		8	9	(10)*
ALAAARV	vähe	35	37	128
ANTPRA	30	480	62	91
MOTFLA	40	240	32	60
ACRSCH	75	1105	265	46
PHYTRO		1	55	10
CARERY			18	10
EMBSCH	40	200	65	21

Kirjandus: KASTEPÖLD T., MÄGI E., PAAKSPUU V., PAAKSPUU T., 1991. Matsalu looduskaitseala Väinamere saarte haudelinnustikust 1958-1990. - XVI Eesti Looduseuurijate Päeva ettekannete kokkuvõtted. Tartu: 35-38. -- KURESOO A., LAIDNA A., LILLELEHT V., RENNO O., VEROMANN H., 1985. Kasari luhtade linnukooslused. Rmt.: Matsalu - rahvusvahelise tähtsusega märgala. Tallinn: 236-255. -- ONNO S., 1963. Matsalu Riikliku Looduskaitseala haudelinnustikust. - Ornitoloogiline kogumik 3. Tartu: 23-56. -- MÄGI E., 1993. Kasari luha haudelinnustik ja selle muutumine. - Loodusevaatlusi 1992, I. Tallinn: 41-63. -- SITS (KUMARI) E., 1937. Materjale Matsalu lahe linnustikust. Tallinn: 328 lk.

ON THE BIRD NESTING IN KASARI ALLUVIAL MEADOW

This article gives a brief overview of the results of the bird population monitoring conducted in the alluvial meadow since 1983 (Figure 1-4), an attempt is made to observe the changes in the structure of the bird population during the last 36 years (Figure 5) and finally, to associate the results of all the counts made in the alluvial meadow at different times (Table 1). The two latter tasks were complicated by the difference of the methods used and the inadequacy of the meadow areas where the counts were undertaken.